

Γεωγραφίες

Αρ. 14 (2008)

Γεωγραφίες, Τεύχος 14, 2008

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

-

BIBΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

Ευάγγελος Λιβιεράτος

Ένα ταξίδι

στην κυριαρχία των χαρτών.

Ιστορίες για την απεικόνιση της
διεύρυνσης του κόσμουΕκδόσεις Ζήτη,
Θεσσαλονίκη, 2007

Ο Ευάγγελος Λιβιεράτος, συγγραφέας αυτού του βιβλίου, προσπαθεί άοκνα και φιλότιμα, ευχάριστα όμως και δημιουργικά, να επιχειρήσει «μεταμορφώσεις», προσφέροντάς μας αδιάκοπα κοιτάγματα και προσεγγίσεις θεμάτων, που ανεκπαίδευτα μάτια ή μονοσήμαντα εστιασμένα θα προσπέραναν αδιάφορα ή αποσπασματικά. Με το *Ταξίδι στην κυριαρχία των χαρτών* που μας προσφέρει, μας προσκαλεί σε μια περιδιάβαση των διαδοχικών διευρύνσεων του κόσμου, αλλά όχι μόνο.

Από μικρός μου άρεσαν τα ταξίδια, και αν σε αυτή την προτίμηση προσθέσω την καταγωγή μου, από Έλληνες της Διασποράς, τότε η αγάπη για την περιπλάνηση και την ανακάλυψη νέων τόπων ήταν πάντα κάτι που με γοήτευε. Ένα ταξίδι όμως με τη διεισδυτική χαρτογραφική ματιά ενός χαρτογράφου καταφέρνει να ξεπερνά τα αποστειρωμένα, πολύ στενά μονοπάτια της επιστήμης, προσφέροντας τον πλούτο και τον πολιτισμό που απορρέουν από αυτή.

Στο βιβλίο αυτό γίνεται σαφές από την πρώτη ήδη σελίδα ότι... «ο γαιοχώρος μπορεί χωρίς τον άνθρωπο, ο άνθρωπος όμως είναι αδύνατον να μπορεί χωρίς τον γαιοχώρο». Αφήνοντας τον πολυχρησιμοποιημένο και γεμάτο πλέον πολλές αμφισημίες όρο Γη, υιοθετεί σχεδόν καινοτομικά τον όρο «γαιοχώρος» για να δώσει την πληρότητα και την πολυσημα-

ντικότητα που του αναλογεί, να φτάσει έτσι τεκμηριωμένα στη χρήση του όρου *γράφειν την γην*, τον οποίο στο τέλος ταυτίζει με τον όρο *κυριαρχείν την γην*.

Οι χαρτογράφοι για χρόνια πολλά σχεδίαζαν τους χάρτες τους χωρίς να αφήνουν το ατελιέ τους, από τις περιγραφές και αφηγήσεις ταξιδευτών που είχαν επισκεφτεί αυτές τις άγνωστες και άρα μυστηριακές χώρες. Με τρόπο σαφή και παραστατικό μάς άφησαν έναν τεράστιο πλούτο απεικονίσεων και περιγραφών, που αποτέλεσε πολύτιμη παρακαταθήκη για τους συνεχιστές.

Διαβάζοντας αυτό το βιβλίο, είχα συνεχώς την αίσθηση ότι ένας πολυταξιδεμένος αφηγητής ξετυλίγει μπροστά μου το κουβάρι της πολυπλοκής και πολυδιάστατης ιστορίας της διαμόρφωσης της εικόνας αυτού του κόσμου, που άλλοτε μεγάλωνε και διευρυνόταν και άλλοτε, με παράξενο τρόπο, συρρικνωνόταν και περιοριζόταν από ενδογενείς μηχανισμούς και ιδεοληψίες.

Την εποπτεία αυτού του «ζωοφόρου γαιοχώρου» όπως ο ίδιος τον προσδιορίζει, επιτυγχάνουν οι κοινωνίες συνδυάζοντας το γράφειν την γην, δηλαδή τη χαρτογραφία, με δύο χαρακτηριστικά για το συγγραφέα στοιχεία: την επίδοσή τους στις αγορές και την ικανότητά τους για ευρεία κινητικότητα, τολμώντας να ταυτίσει πλήρως, όπως είπαμε, το *γράφειν την γην* με το *κυριαρχείν την γην*.

Έτσι, καταφέρνει να μεταμορφώσει αυτό το ταξίδι σε ένα ταξίδι στον πολιτισμό, τολμώντας και επιτυγχάνοντας μια γεωγραφία του πολιτισμού, αφού, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά: «πολιτισμός, οίκος και οικονομία από τη μια, κινητικότητα, οικουμένη και αγορά από την άλλη [...] οδήγησαν (και οδηγούν) στην παραγωγή γνώσης».

Με παραστατικά διαγράμματα, ευρηματικά στη σύνθεσή τους και επικοινωνιακά στο γραφισμό τους, οδηγεί τον αναγνώστη-ταξιδευτή στο ξετύλιγμα της αλληλουχίας πολιτισμών και τεχνολογικών ευρημάτων.

Από τα πετρογραφήματα-βραχογραφήματα των πρωτοπολιτισμών μέχρι την ευφρέστατη στη σύλληψη και την αμφισημία της «ψηφιακή γη», η ανακάλυψη, η περιγραφή, η απεικόνιση, η τεκμηρίωση και η καταγραφή της γνώσης δίνουν στον αναγνώστη τη δυνατότητα να παρακολουθεί το κάθε φορά «πήγαινε πιο πέρα» του ανθρώπου, που τον έκανε να διευρύνει τη γεωγραφία του.

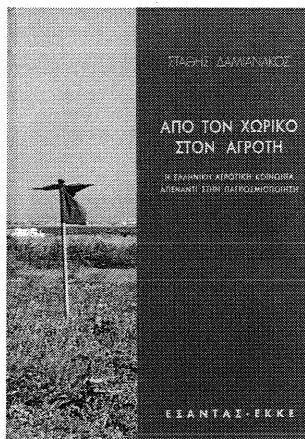
Η «παγκοσμιοποίηση» ως ταύτιση της Γης (Terra) και του Κόσμου (Mundus) βοηθά στην αξιολόγηση και το μέγεθος της συμμετοχής πολιτισμών που «γεωχωρικά» ξεκινούν από τη Μεσοποταμία, την Αίγυπτο και τον Ινδό ποταμό, για να περάσουμε σε αυτούς της Κίνας, της Κεντρικής Αμερικής και της Φοινίκης, για να σταθούμε στους Έλληνες και την κυκλική πρωτογεωγραφία τους των ομηρικών χρόνων.

Με τρόπο ιδιαίτερα μεθοδικό και διδακτικό, αλλά συγχρόνως σχεδόν μυθιστορηματικό, ο συγγραφέας ξεκινά παρασύροντας τον αναγνώστη σε ένα οδοιπορικό με οδηγούς τον Σκύλακα, τον Πυθέα, τον Αναξίμανδρο και τον Εκαταίο σε μια Γη επίπεδη και κυκλική, στο κέντρο του σφαιρικού σύμπαντος.

Διακρίνοντας και οριοθετώντας την ιστορία αυτής της χαρτογραφικής περιπλάνησης σε πέντε μείζονες περιόδους με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Α) της κυριαρχίας των Ελλήνων και της πολεμαϊκής γεωγραφίας, Β) της κυριαρχίας των Αράβων και των μεσαιωνικών χαρτών ΟΤ, Γ) της κυριαρχίας των ναυτικών πορτολάνων, Δ) των ναυτικών χαρτών, και τέλος Ε) της σύγχρονης γεωδαιτικής χαρτογραφίας, προχωράμε σε μια διαδρομή την οποία φωτίζουν ονόματα όπως του Ερατοσθένη, του Μαρίνου και του Στράβωνα, αλλά και του Κλαύδιου Πτολεμαίου, που με τη γεωγραφία του οριοθετεί το τέλος μιας μεγάλης επιστημονικής και τεχνολογικής εποχής, ολοκληρώνοντας το τρίπτυχο της γεωεποπτείας.

Οι μυστηριακοί «δρόμοι του μεταξίου» αλλά και η σημαντικότητα

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

ΣΤΑΘΗΣ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ
**ΑΠΟ ΤΟΝ ΧΩΡΙΚΟ
ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΤΗ**

Η ελληνική αγροτική
οικονομία απέναντι στην
παγκοσμιοποίηση

©

ΜΑΡΣΕΛ ΜΑΖΟΥΑΓΙΕ
ΛΟΡΑΝΣ ΡΟΥΝΤΑΡ
**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΓΕΩΡΓΙΩΝ
ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ**

Από τη Νεολιθική Εποχή
στη σύγχρονη κρίση

των Αράβων χαρτογράφων προσφέρουν νέες προοπτικές και διευρύνουν τους ορίζοντες της χαρτογραφικής γεωεποπτείας, που θα στενέψουν αργότερα, στην 3η περίοδο της Μεσαιωνικής, με την «επιστροφή» στην επίπεδη Γη και τη θεωρία των «αντιπόδων».

Με τρόπο ιδιαίτερα τεκμηριωμένο επισημαίνονται οι θρησκευτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις της εποχής, που μεταφράζονται σε «στερεότυπα απεικονίσεων συμβολικού περιεχομένου μακριά από το επιστημονικό πρότυπο της πτολεμαϊκής γεωγραφίας».

Έτσι, φωτίζοντας με ένα ιδιαίτερο φως τα «σκοτάδια» αυτής της περιόδου, καταλαβαίνουμε γιατί κανένας πολιτισμός που αναπτύχθηκε τότε δεν κατάφερε να κυριαρχήσει σε οικουμενικό εύρος, αφού δεν ικανοποιούσε και τα τρία στοιχεία του τρίπτυχου «αγορά-κινητικότητα-γεωεποπτεία». Μόνο κατά τον 12ο-13ο αιώνα ναυτικές ιταλικές πόλεις άρχισαν να ολοκληρώνουν, μετά την αρχαιότητα, αυτό το τρίπτυχο.

Είναι η εποχή των πορτολάνων, χάρτες ναυσιπλοΐας όπως η περίφημη Carta Pisana, αλλά και της «ανακάλυψης» της γεωγραφίας του Πτολεμαίου από τον Μάξιμο Πλανούδη, που γοητεύει τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β', όπως επίσης των «μυθικών» ταξιδιών των Βενετών Πόλο.

Όλα αυτά λίγο πριν από την Αναγέννηση, γιατί στις αρχές του 15ου αιώνα η πανίσχυρη Δύση «ανακαλύπτει» με τη σειρά της την πτολεμαϊκή χαρτογραφία. Η ίδρυση αυτή την εποχή των μεγάλων και ισχυρών δυναστειών στη Δύση (Γαλλία, Ισπανία, Πορτογαλία) ετοιμάζει το δρόμο των μεγάλων θαλασσοπόρων και των μεγάλων ανακαλύψεων για τη διεύρυνση και κυριαρχία του κόσμου. Η γοητεία ονομάτων όπως Βάσκο ντε Γκάμα, Αλμπουκέρκε, Χριστόφορος Κολόμβος και Αμέρικο Βεσπούτσι των παιδικών μας γεωγραφικών φαντασιώσεων συμπληρώνεται από τη γοητεία των Νέων Χωρών, της διεύρυνσης δηλαδή της

παγκοσμιοότητας της Μεσογείου σε μία άλλη παγκοσμιοότητα, που αιώνες αργότερα θα μας οδηγήσει στην παγκοσμιοποίηση.

Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να επισημανθεί εδώ η μεγάλη σημασία που δίνει ο συγγραφέας στην προσπάθεια προσέγγισης της Δύσης με την Ανατολή που επιχειρείται αυτή την εποχή, με την περίφημη Σύνοδο της Φεράρας-Φλωρεντίας. Παρομοιάζοντας τη Σύνοδο με ένα φόρουμ ιδεολογικών ζυμώσεων και ανταλλαγής γνώσεων, ακόμα και συζητήσεων σχετικά με νέες γεωγραφικές αναζητήσεις, προχωρά στη διατύπωση της θέσης ότι η Σύνοδος βρίσκεται στην αφετηρία της «μεγάλης αντιστροφής» στην κατεύθυνση και ο δρόμος προς τη Δύση και τον Νέο Κόσμο μοιάζει να σηκώνει αυλαία. Μετά από 20 αιώνες αντίληψης για τον γεωχώρο, τα δεδομένα αλλάζουν και το γνωστό μας τρίπτυχο μοιάζει εδώ να «απογειώνεται».

Η ασφικτική πυκνότητα, όπως ο ίδιος παραδέχεται, τοπωνυμίων, προσώπων, πολιτισμών και λαών, την οποία μας μεταφέρει, ανανεώνοντας και εμπλουτίζοντας τις εικόνες που έχουμε γύρω από αυτό τον Νέο Κόσμο, δεν είναι παρά μία ελεγχία για τις χαρτογραφίες και την τεχνογνωσία της γεωεποπτείας.

Είναι τότε που αναπτύσσονται ιδιαίτερα οι εθνικές χαρτογραφικές σχολές και οι χαρτογραφικοί εμπορικοί οίκοι. Η ολλανδική και αγγλική σχολή βρίσκονται στην αφετηρία, αλλά και προσωπικότητες της χαρτογραφίας όπως ο Ortelius και ο Mercator.

Είναι η εποχή της μεγάλης αστικοποίησης και της ίδρυσης νέων αστικών κέντρων αλλά και νέων αστικών θεσμών, όπως οι επιστημονικοί οργανισμοί, που, ακολουθώντας την έμφαση των νέων κεντρικών διοικητικών οργανώσεων, οδηγούν στην εφαρμογή των μεγάλων χαρτογραφικών εργασιών. Ο «χαρτογράφος του βασιλέως» είναι μία νέα αστική αξία και εξαργυρώνεται ποικιλοτρόπως.

Σε όλο αυτό το κεφάλαιο παρα-

κολουθούμε τον αναλυτικό τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας, αφού καταγράφει τις μεγάλες ανακατατάξεις που προκαλούνται από την αστική ανάπτυξη της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης, συνδέει την ανάγκη της χαρτογραφικής απεικόνισης της επικράτειας με ένα μελετημένο χαρτογραφικό υπόβαθρο. Έτσι, η χαρτογραφία γίνεται εργαλείο της εξουσίας ή, απλά, εργαλείο εξουσίας.

Η χαρτογραφική παραγωγή που καταγράφεται τον αιώνα του Διαφωτισμού και των Εγκυκλοπαιδιστών χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα από συστηματική παραγωγή γεωγραφικών ατλάντων. Ο συγγραφέας, με ιδιαίτερη επιμέλεια και γνώση του αντικείμενου, αναπτύσσει όλες τις πλευρές αυτής της χαρτογραφίας, που μερικές φορές γίνεται «πολεμική» (Χάρτα του Ρήγα), αλλά και ανακεφαλαιωτική, αφού μεταφέρει αφηγήσεις και καταγραφές μεγάλων γεωγράφων και εξερευνητών όπως ο Livingstone, ο Von Humbold και ο Bonpland, αλλά και ο La Perouse και ο Cook.

Θα ήθελα να σταθώ λίγο σε αυτό το σημείο για να επισημάνω τον τρόπο με τον οποίο χειραγωγεί και διαχειρίζεται ο συγγραφέας αυτό το τεράστιο σε όγκο και πολυσημίες υλικό, καταφέροντας να μεταφέρει στον αναγνώστη το κλίμα αυτών των «επεισοδίων», που, σαν άλλοι «θλιμμένοι Τροπικοί», συνδιαλέγονται για το προσώπιο και την Περόνα.

Φτάνουμε έτσι στην όλο και μεγαλύτερη ανάπτυξη και κορύφωση της αποικιοκρατίας, η οποία τονίζει τους συνδετικούς κρίκους του τρίπτυχου της επικυριαρχίας: αγορές-κινητικότητα-γεωεποπτεία.

Το μοναδικό αυτό ταξίδι στη γεωγραφία του πολιτισμού μοιάζει να φτάνει στον τελευταίο του σταθμό. Έχοντας αφήσει σε αρχικούς και ενδιαμέσους σταθμούς Μεσοποτάμιους, Φοίνικες και Αιγύπτιους, Έλληνες, Ρωμαίους και Ινδούς, Κεντροαμερικάνους και Κινέζους, Φράγκους, Βυζαντινούς και Βίνιγγς, Μογγόλους και Οθωμανούς, που γνωρίσαμε με οδηγό τον πολιτισμό

της γεωγραφίας, ανακαλύπτοντας μαζί τους τη δύναμη και την ελευθερία κινήσεων που προσφέρει η γνώση της γραφής και της ανάγνωσης του γεωχώρου, αυτής της μεγάλης παγκόσμιας αγοράς, με όλες τις έννοιες του όρου, ο συγγραφέας μάς οδηγεί στη σύγχρονη φάση της εξ αποστάσεως-άμεσης, αν αυτό είναι δυνατό, παρατήρησης και καταγραφής του γεωχώρου. Ο Nadar, όταν επιχειρούσε με το αερόστατό του να φωτογραφίσει το Παρίσι, μπορεί να ενέπνευσε ή να εμπνεύστηκε τους γνωστούς μας Χάρτες «a vol d'oiseau», δεν μπορούσε να φανταστεί όμως το σημερινό Google-Earth. Το άνοιγμα της ψηφιακής εποχής, που ο συγγραφέας την τοποθετεί στην τελευταία δεκαετία του 20ού αιώνα, έχει ήδη ξεκινήσει από τις αρχές αυτού του αιώνα, δηλαδή από την εποχή ακόμα της αναλογικής γεωεποπτείας. Το πρόβλημα μοιάζει να μην είναι πλέον η αναζήτηση της ακριβείας δεκάτων του χιλιοστού για τη μέτρηση του χώρου ή δεκάτων της μοίρας για τον προσδιορισμό του τόπου, αλλά η συστηματική και πλήρης καταγραφή και αποθήκευση της παγκόσμιας γνώσης σε ψηφίδες ελάχιστων διαστάσεων που συναποτελούν αυτό που σήμερα ονομάζουμε ευθαρσώς «ψηφιακή γη», ένα σύστημα δηλαδή, όπως το οριοθετεί και ο συγγραφέας, πλήρους ελέγχου στην απόκτηση, ανάκτηση και οπτικοποίηση των γεωγραφικών δεδομένων.

Τι είναι ακριβώς η ψηφιακή Γη; Ο ορισμός που μας δίνει είναι απλός και σαφής: ο μηχανισμός που επιτρέπει τη διαδικτυακή παροχή πληροφοριών και δεδομένων σχετικά με την τριδιάστατη ψηφιακή απεικόνιση της Γης. Τι σημαίνει αυτό; Μας το εξηγεί με την ίδια σαφήνεια παρακάτω: ισοδυναμεί σε σπουδαιότητα με τις μεγάλες ανακαλύψεις του 15ου και 16ου αιώνα και τις εξερευνήσεις του 17ου, 18ου και 19ου. Με την Ψηφιακή Γη του 21ου αιώνα η «γεωγραφική παγκοσμιοποίηση» μπαίνει στην τρίτη φάση της διεύρυνσής της μετά τον 16ο και τον 20ό αιώνα. Και διαπιστώνει στη συνέχεια, με ζοφερό σχε-

δόν τρόπο, ότι το σύγχρονο τρίπτυχο με την Ψηφιακή Γη παράγουν, διαχειρίζονται και ελέγχουν οι παγκόσμιες κυριαρχίες σήμερα.

Φτάνοντας στο τέλος αυτού του ταξιδιού, δεν μπορεί να μη διαπιστώσει κανείς ότι οι αναζητήσεις, οι καταγραφές, οι διαπιστώσεις, οι προβληματισμοί και τα ερωτήματα του συγγραφέα για τις συνιστώσες της γεωεποπτείας μάς άνοιξαν έναν κόσμο γνώσης αλλά και μαγείας που κανένας παγκόσμιος ιστός δεν καταφέρνει να υποστηρίξει τόσο συστηματικά και φιλτραρισμένα. Οι συσχετίσεις που τολμά και τεκμηριώνει μεταξύ τεχνολογίας που αναπτύσσουν οι πολιτισμοί και συγκρότησης των κοινωνιών είναι το βασικό συστατικό κυριαρχίας, όταν συνδυάζεται, επιπλέον, με την υπεροχή της τεχνολογίας στην αγορά και την κινητικότητα.

Από τους βηματιστές του Μεγάλου Αλεξάνδρου στο ακούραστο μάτι των δορυφόρων Landsats ή Spots, οι αιώνες που κύλησαν εμπέδωσαν τη γεωεποπτεία ως πρωταρχικό στοιχείο του εκπαιδευτικού και μορφωτικού συστήματός τους, αλλά και της καθημερινότητας, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει στα επιλεγόμενά του.

Η απαισιόδοξη αποστροφή της τελευταίας παραγράφου για την ελληνική εκδοχή όλων των παραπάνω μόνο χαριτολογώντας μπορεί να αντιμετωπιστεί.

Έχω την αίσθηση ότι είναι ένα έργο ωριμότητας με το οποίο θα ασχοληθούν πολλοί, και ακόμα περισσότεροι θα το χρησιμοποιήσουν για να βοηθηθούν σε πολλούς τομείς. Συνδυάζοντας την επιστημονική ακρίβεια και τεκμηρίωση με την προσωπική αναζήτηση και αγωνία του ειδικού που αγαπά και πονά το αντικείμενό του, ο συγγραφέας μάς προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία ανάγνωσης και προβληματισμού. Με έναν τρόπο ιδιαίτερο και δημιουργικό, επιλέγοντας και αναδεικνύοντας έτσι διαστάσεις του πολιτισμού μας που για πολλούς, ειδικούς ή όχι, περνούν απαρατήρητες ή επισκιάζονται από άλλες, έδωσε αυτό το αποτέλε-

σμα, το οποίο θεωρώ ότι αποτελεί μία από τις σημαντικότερες προσφορές όχι μόνο στις χωρικές αλλά και άλλες επιστήμες.

Νομίζω ότι τα ζητήματα που θέτει δεν είναι χαρτογραφικά με τη στενή έννοια του όρου, αλλά ζητήματα πολιτισμού με την ευρεία έννοια που μπορούμε να δώσουμε στον όρο αυτόν. Θεωρώ ότι ο μίτος που μας οδηγεί σε όλη την ανάγνωση αυτού του βιβλίου είναι η ευρεία ουμανιστική παιδεία του συγγραφέα του και οι μεγάλες δυνατότητες που διαθέτει στη διαχείριση τέτοιου όγκου πληροφοριών.

Κλείνοντας, είμαι σίγουρος ότι θα συμφωνήσετε μαζί μου όταν, αφήνοντας τη φθορά της καθημερινότητας και τις κονσερβοποιημένες και «εύκολες» προσεγγίσεις των ερωτημάτων του πολιτισμού μας και αφεθείτε στη γοητεία που δημιουργεί η τόλμη και το εύρος της συσσωρευμένης γνώσης αυτού του «βιβλίου τσέπης», θα αισθανθείτε πλούσιοι και ευτυχείς από την ανάγνωσή του. Όπως λέει και ο Jack Kerouak, θα περιμένουμε με ενδιαφέρον «το γυρισμό του ταξιδευτή», αφού το βιβλίο αυτό είναι το πρώτο μιας σειράς με τίτλο «Ταξίδια με χάρτες σε τόπους και ουτοπίες».

ΜΥΡΩΝ ΜΥΡΙΑΔΗΣ

Καθηγητής,

Τμήμα Τοπογράφων Μηχανικών,

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο

Θεσσαλονίκης

Κική Καυκούλα

Η περιπέτεια

των κηπουπόλεων.

Κοινωνική και περιβαλλοντική

μεταρρύθμιση

στην Ευρώπη και την Ελλάδα του

20ού αιώνα

University Studio Press,

Θεσσαλονίκη, 2007

Στην ιστορία της πόλης του 20ού αιώνα ο όρος προάστιο, και ενίοτε αυτός της κηπούπολης, περιβάλλεται από απαξία και ταυτίζεται στον κοινό νομό με τις μεγάλες μεταπολεμικές επεκτάσεις των πόλεων που αποτέλεσαν αντικείμενο σκληρής κριτικής μετά τη δεκαετία του 1960. Και όμως, τα «προάστια» και οι κηπουπόλεις αποτέλεσαν τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα μια προσπάθεια υλοποίησης ενός οράματος για συλλογική αστική κατοίκηση με αξιοπρέπεια και αλληλεγγύη. Μια προσπάθεια διεκδίκησης ποιότητας ζωής για τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα μέσα από την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία. Αυτή την προσπάθεια, τις ιδέες, τις προσδοκίες, τις συνθήκες, τους οικισμούς που κατασκευάστηκαν και τους τρόπους που επηρέασαν την εξέλιξη της ευρωπαϊκής αλλά και της ελληνικής πόλης την περίοδο της άνθησης του φαινομένου, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1930, καταθέτει στην έκδοση αυτή η Κική Καυκούλα.

Το βιβλίο αρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο παρουσιάζεται σε πέντε κεφάλαια η ευρωπαϊκή εμπειρία, οι συνθήκες που γέννησαν και γαλούχησαν τις κηπουπόλεις και οι εκφράσεις του μοντέλου στις κυριότερες ευρωπαϊκές χώρες. Το δεύτερο μέρος αποτελείται από επτά κεφάλαια και παρουσιάζει τις εκφράσεις και τις διαφοροποιήσεις του μοντέλου των κηπουπόλεων στην ελληνική πραγματικότητα.

Οι ρίζες της μεταρρυθμιστικής σκέψης στην πολεοδομία, ιδιαίτερα στη Βρετανία τον 19ο αιώνα, αποτελούν το αντικείμενο του πρώτου κεφαλαίου. Παρουσιάζονται συστηματικά οι κινήσεις για την παροχή ικανοποιητικής στέγης στα εργατικά κυρίως στρώματα, κινήσεις που επιχειρήσαν να απαντήσουν στις πιέσεις που δημιούργησε η αύξηση του αστικού πληθυσμού στις ευρωπαϊκές πόλεις εξαιτίας της βιομηχανικής επανάστασης. Από τις κοινότητες του ουτοπικού ή του αγροτικού σοσιαλισμού μέχρι τους πρώτους πρότυπους βιομηχανικούς οικισμούς, και από τα πρώτα προάστια για τα μέλη της μεγαλοαστικής βικτωριανής τάξης μέχρι τις μη κερδοσκοπικές εταιρείες για την κατασκευή φθηνών συνεταιριστικών κατοικιών στα τέλη του 19ου αιώνα, δημιουργείται το υπόβαθρο για τη γέννηση της ιδέας της Κηπούπολης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσονται οι ιδέες του Ebenezer Howard, το κοινωνικό όραμά του, οι αρχές σχεδιασμού και το οικονομικό πλαίσιο με το οποίο επιχείρησε να μετατρέψει ένα ουτοπικό όραμα σε πραγματικότητα. Από τις πρώτες κηπουπόλεις της Letchworth (1905) και της Welwyn (1919) μέχρι τις ύστερες περιπτώσεις του Becontree (1939) υπάρχει μια συστηματική παρουσίαση των διαδικασιών υλοποίησης, της κατασκευής και της διαχείρισης των οικισμών, των θεσμικών πλαισίων αλλά και της πολεοδομικής οργάνωσης. Η συγγραφέας δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο κοινωνικό υπόβαθρο της κηπούπολης, στην κοινοτική δομή, την οργάνωση των κοινόχρηστων χώρων και δραστηριοτήτων, στη συνιδιοκτησία της γης, ενώ ταυτόχρονα αναλύει συστηματικά τις αρχιτεκτονικές ποιότητες, την εξέλιξη των μορφών και των τυπολογιών της κατοικίας και των δημόσιων χώρων.

Η εξέλιξη της κηπούπολης στον ευρωπαϊκό χώρο, στη Γαλλία, τη Γερμανία και το Βέλγιο, κατά το μεσοπόλεμο είναι το θέμα του τρίτου κεφαλαίου. Παρουσιάζονται αντί-

σμα, το οποίο θεωρώ ότι αποτελεί μία από τις σημαντικότερες προσφορές όχι μόνο στις χωρικές αλλά και άλλες επιστήμες.

Νομίζω ότι τα ζητήματα που θέτει δεν είναι χαρτογραφικά με τη στενή έννοια του όρου, αλλά ζητήματα πολιτισμού με την ευρεία έννοια που μπορούμε να δώσουμε στον όρο αυτόν. Θεωρώ ότι ο μίτος που μας οδηγεί σε όλη την ανάγνωση αυτού του βιβλίου είναι η ευρεία ομνιστική παιδεία του συγγραφέα του και οι μεγάλες δυνατότητες που διαθέτει στη διαχείριση τέτοιου όγκου πληροφοριών.

Κλείνοντας, είμαι σίγουρος ότι θα συμφωνήσετε μαζί μου όταν, αφήνοντας τη φθορά της καθημερινότητας και τις κονσερβοποιημένες και «εύκολες» προσεγγίσεις των ερωτημάτων του πολιτισμού μας και αφεθείτε στη γοητεία που δημιουργεί η τόλμη και το εύρος της συσσωρευμένης γνώσης αυτού του «βιβλίου τσέπης», θα αισθανθείτε πλούσιοι και ευτυχείς από την ανάγνωσή του. Όπως λέει και ο Jack Kerouak, θα περιμένουμε με ενδιαφέρον «το γυρισμό του ταξιδευτή», αφού το βιβλίο αυτό είναι το πρώτο μιας σειράς με τίτλο «Ταξίδια με χάρτες σε τόπους και ουτοπίες».

ΜΥΡΩΝ ΜΥΡΙΑΔΗΣ

Καθηγητής,

Τμήμα Τοπογράφων Μηχανικών,

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο

Θεσσαλονίκης

Κική Καυκούλα

Η περιπέτεια

των κηπουπόλεων.

Κοινωνική και περιβαλλοντική μεταρρύθμιση στην Ευρώπη και την Ελλάδα του 20ού αιώνα

University Studio Press,
Θεσσαλονίκη, 2007

Στην ιστορία της πόλης του 20ού αιώνα ο όρος προάστιο, και ενίοτε αυτός της κηπούπολης, περιβάλλεται από απαξία και ταυτίζεται στον κοινό νομο με τις μεγάλες μεταπολεμικές επεκτάσεις των πόλεων που αποτέλεσαν αντικείμενο σκληρής κριτικής μετά τη δεκαετία του 1960. Και όμως, τα «προάστια» και οι κηπουπόλεις αποτέλεσαν τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα μια προσπάθεια υλοποίησης ενός οράματος για συλλογική αστική κατοίκηση με αξιοπρέπεια και αλληλεγγύη. Μια προσπάθεια διεκδίκησης ποιότητας ζωής για τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα μέσα από την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία. Αυτή την προσπάθεια, τις ιδέες, τις προσδοκίες, τις συνθήκες, τους οικισμούς που κατασκευάστηκαν και τους τρόπους που επηρέασαν την εξέλιξη της ευρωπαϊκής αλλά και της ελληνικής πόλης την περίοδο της άνθησης του φαινομένου, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1930, καταθέτει στην έκδοση αυτή η Κική Καυκούλα.

Το βιβλίο αρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο παρουσιάζεται σε πέντε κεφάλαια η ευρωπαϊκή εμπειρία, οι συνθήκες που γέννησαν και γαλούχησαν τις κηπουπόλεις και οι εκφράσεις του μοντέλου στις κυριότερες ευρωπαϊκές χώρες. Το δεύτερο μέρος αποτελείται από επτά κεφάλαια και παρουσιάζει τις εκφράσεις και τις διαφοροποιήσεις του μοντέλου των κηπουπόλεων στην ελληνική πραγματικότητα.

Οι ρίζες της μεταρρυθμιστικής σκέψης στην πολεοδομία, ιδιαίτερα στη Βρετανία τον 19ο αιώνα, αποτελούν το αντικείμενο του πρώτου κεφαλαίου. Παρουσιάζονται συστηματικά οι κινήσεις για την παροχή ικανοποιητικής στέγης στα εργατικά κυρίως στρώματα, κινήσεις που επιχείρησαν να απαντήσουν στις πιέσεις που δημιούργησε η αύξηση του αστικού πληθυσμού στις ευρωπαϊκές πόλεις εξαιτίας της βιομηχανικής επανάστασης. Από τις κοινότητες του ουτοπικού ή του αγροτικού σοσιαλισμού μέχρι τους πρώτους πρότυπους βιομηχανικούς οικισμούς, και από τα πρώτα προάστια για τα μέλη της μεγαλοαστικής βικτωριανής τάξης μέχρι τις μη κερδοσκοπικές εταιρείες για την κατασκευή φθηνών συνεταιριστικών κατοικιών στα τέλη του 19ου αιώνα, δημιουργείται το υπόβαθρο για τη γέννηση της ιδέας της Κηπούπολης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσονται οι ιδέες του Ebenezer Howard, το κοινωνικό όραμά του, οι αρχές σχεδιασμού και το οικονομικό πλαίσιο με το οποίο επιχείρησε να μετατρέψει ένα ουτοπικό όραμα σε πραγματικότητα. Από τις πρώτες κηπουπόλεις της Letchworth (1905) και της Welwyn (1919) μέχρι τις ύστερες περιπτώσεις του Becontree (1939) υπάρχει μια συστηματική παρουσίαση των διαδικασιών υλοποίησης, της κατασκευής και της διαχείρισης των οικισμών, των θεσμικών πλαισίων αλλά και της πολεοδομικής οργάνωσης. Η συγγραφέας δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο κοινωνικό υπόβαθρο της κηπούπολης, στην κοινοτική δομή, την οργάνωση των κοινόχρηστων χώρων και δραστηριοτήτων, στη συνιδιοκτησία της γης, ενώ ταυτόχρονα αναλύει συστηματικά τις αρχιτεκτονικές ποιότητες, την εξέλιξη των μορφών και των τυπολογιών της κατοικίας και των δημόσιων χώρων.

Η εξέλιξη της κηπούπολης στον ευρωπαϊκό χώρο, στη Γαλλία, τη Γερμανία και το Βέλγιο, κατά το μεσοπόλεμο είναι το θέμα του τρίτου κεφαλαίου. Παρουσιάζονται αντί-

στοιχα οι μεταρρυθμιστικές κινήσεις για κοινωνική κατοικία του 19ου αιώνα καθώς και η εξέλιξη των κηπουπόλεων από τις πρώτες προσπάθειες με την κατασκευή του Paris-Jardin (1909) μέχρι τα παραδείγματα του τέλους του μεσοπολέμου, όπως αυτά του Chatenay-Malabry (1931-1940) στο Παρίσι και του Britz (1931) στο Βερολίνο.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η ανάπτυξη του πολιτικού και κοινωνικού πλαισίου μέσα στα οποία πραγματοποιούνται αυτές οι αστικές αναπτύξεις, όπως επίσης και η συστηματική περιγραφή των μορφολογικών διαφοροποιήσεων σε επίπεδο κτηρίων και γενικής διάταξης με το πέρασμα από την αρχιτεκτονική παράδοση της Κεντρικής Ευρώπης στο Bauhaus και το μοντερνισμό όσο και των νεωτερικών χειρισμών σε επίπεδο συγκρότησης κοινοτικής δομής.

Το τέταρτο κεφάλαιο θέτει μια σειρά ερωτήματα που αφορούν στη σημερινή κατάσταση των κηπουπόλεων, τόσο ως προς το υλικό επίπεδο όσο και ως προς τις υπάρχουσες κοινοτικές δομές. Εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους συνέβαλαν στην εξέλιξη της σύγχρονης ευρωπαϊκής πόλης, αλλά και τρέχοντα ζητήματα προστασίας αυτής της πολύπλευρης πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το πέμπτο κεφάλαιο εισάγει στην ελληνική περίπτωση και στις ιδιαιτερότητές της. Αφετηρία και εδώ είναι οι λίγες περιπτώσεις βιομηχανικών οικισμών στον ελληνικό χώρο (Λαύριο, Δραπετσώνα, Καβάλα) που σηματοδότησαν την πρώτη οργανωμένη στέγαση της εργατικής τάξης στη χώρα. Οι ιδέες της κηπουπόλης προωθούνται στην Ελλάδα από τον σοσιαλιστή Πλάτωνα Δρακούλη και την Ελληνική Εταιρεία Αγροπόλεων, που ιδρύθηκε το 1924, και μετέχουν στη συζήτηση για το πρόβλημα της στέγης όπως αυτό διαμορφώνεται στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού του κράτους που επιχειρείται τις τρεις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα η αύξηση του αστι-

κού πληθυσμού (και επομένως η πίεση για στέγη) δεν υπήρξε αποτέλεσμα βιομηχανικής ανάπτυξης, όπως στα ευρωπαϊκά παραδείγματα, αλλά ήταν απότοκος πολεμικών επιχειρήσεων, ιδιαίτερα τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και την Μικρασιατική καταστροφή. Οι πολεμικές καταστροφές προσφέρουν την πρώτη μεγάλη ευκαιρία εφαρμογής του μοντέλου της κηπουπόλης την περίοδο 1919-1921 από την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων. Το έκτο κεφάλαιο ασχολείται διεξοδικά με το Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης της Ανατολικής Μακεδονίας, που περιλαμβάνει το σχεδιασμό μεγάλου αριθμού χωριών, από τη χωροθέτηση μέχρι την κατασκευή υποδομών και κατοικιών, για τη στέγαση πολεμοπαθών. Η ιδιαίτερη σχέση του Α. Παπαναστασίου, αρμόδιου υπουργού, με τα κοινωνικά κινήματα των αρχών του αιώνα, της Γερμανίας και της Μεγάλης Βρετανίας, και η συμμετοχή στις ομάδες μελέτης μεγάλου αριθμού Άγγλων μηχανικών είχαν ως αποτέλεσμα μια ισχυρή δομική αλλά και μορφολογική συγγένεια με τις επικρατούσες αγγλικές τάσεις για τις κηπουπόλεις. Τόσο οι οικισμοί που σχεδιάστηκαν (έχουν βρεθεί στοιχεία για 34 χωριά και κωμοπόλεις) όσο και το παράδειγμα της Τζουμαγιάς-Ηράκλειας Σερών, που είναι το μόνο που πραγματοποιήθηκε, παρουσιάζονται αναλυτικά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ιστορία της οικοδόμησης της Τζουμαγιάς, τόσο με την αναφορά στα αλληπάλληλα νομοθετήματα που ακροβατούσαν ανάμεσα στο στόχο της συλλογικής διαχείρισης και στα ιδιωτικά συμφέροντα, όσο και με την πλήρη περιγραφή της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής κατασκευής του οικισμού.

Το έβδομο κεφάλαιο αναφέρεται στα προάστια της ελληνικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας και αφορά στη δημιουργία οργανωμένων περιοχών κατοικίας με πρότυπο την κηπουπόλη, στην Αθήνα, την περίοδο 1923-1938. Από τις πρώιμες περιπτώ-

σεις, όπως η δράση της Ανώνυμης Οικοδομικής Εταιρείας, που κατασκευάζει οικισμό στην Καλλιθέα το 1884, μέχρι τη δημιουργία του Ψυχικού το 1923 και της Εκάλης το 1924, η συγγραφέας σαρώνει τις αθηναϊκές πρωτοβουλίες, επισημαίνοντας τα κοινά στοιχεία αλλά και τις ουσιαστικές διαφορές από τα μοντέλα που αναπτύχθηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο. Η σάρωση αυτή συνδυάζει ένα μεγάλο εύρος πληροφοριών, από τις αλλαγές του θεσμικού πλαισίου, το είδος της διαφήμισης με το οποίο αυτά τα προάστια προωθούνταν στο εμπορικό κοινό, τους αρχικούς στόχους για κατασκευή κατοικιών και δημόσιων χώρων με ποιότητα και το συχνά αναντίστοιχο τελικό αποτέλεσμα, αλλά και τις αρχιτεκτονικές ποιότητες που μέχρι σήμερα εντοπίζονται στις περιοχές αυτές.

Οι οικονομικές κατοικίες στο χώρο της Αθήνας αποτελούν το αντικείμενο του όγδοου κεφαλαίου. Πρόκειται για ένα εγχείρημα που δεν είναι ευρέως γνωστό, αλλά που επηρέασε σημαντικά την εξέλιξη της πόλης. Στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού της χώρας συστήθηκαν μηχανισμοί παραγωγής οικονομικών κατοικιών κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα, όπου το κράτος δάνειζε κεφάλαια και έλεγχε τις τιμές πώλησης κατοικιών που κατασκεύαζαν επιχειρήσεις περιορισμένου κέρδους. Με τον τρόπο αυτόν κατασκευάστηκε η περιοχή Κυπριάδου αλλά και πλήθος άλλες κηπουπόλεις από διάφορους συνεταιρισμούς (Νέο Ψυχικό, Βούλα, Φιλοθέη κ.ά.).

Το ένατο κεφάλαιο ασχολείται με δύο ιδιαίτερες περιπτώσεις προσφυγικών οικισμών, που είναι οι μόνοι που είναι καταγεγραμμένοι ως κηπουπόλεις. Πρόκειται για τη Νέα Φιλαδέλφεια και τη Νέα Σμύρνη. Η συγγραφέας περιγράφει τα ιστορικά της ίδρυσής τους, τους στόχους των σχεδιασμών και, ιδιαίτερα στη περίπτωση της Νέας Σμύρνης, την προσπάθεια να υιοθετηθεί ένα άλλο μοντέλο πραγματοποίησης, οικονομικά και τεχνικά νεωτερικό.

Οι προσπάθειες για την οικοδό-

μηση κηπουπόλεων γύρω από τη Θεσσαλονίκη είναι το θέμα του δέκατου κεφαλαίου. Παρότι το φαινόμενο δεν παρουσιάζει την έκταση που εμφανίζει στην Αθήνα, άφησε τα ίχνη του με χαρακτηριστικές περιπτώσεις, όπου συνειδητά επιδιώχθηκαν οι στόχοι των κηπουπόλεων. Τρεις από αυτές παρουσιάζονται αναλυτικά: ο οικισμός Βαρδάρ, η συνοικία του Μεβλεχανέ και η κηπούπολη Χορτιάτη.

Το τελευταίο κεφάλαιο επιχειρεί να αξιολογήσει με τι τρόπο και σε τι βαθμό συνεισέφεραν οι κηπουπόλεις στην ανάπτυξη της ελληνικής πόλης, ιδιαίτερα μέσα στο πλαίσιο του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης της, που βασίστηκε στην πολιτική της μέγιστης δόμησης. Επιχειρεί επίσης να ελέγξει την πιθανή χρησιμότητα της ιστορίας τους στη μελέτη των σύγχρονων αστικών προβλημάτων.

Το κείμενο διαμορφώνει ένα συνολικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η δημιουργία και η εξέλιξη των κηπουπόλεων. Συστηματικά παρουσιάζει το πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι του 20ού αιώνα μέσα στο οποίο γεννήθηκαν, αναπτύχθηκαν και μεταμορφώθηκαν οι πολεοδομικές ιδέες για τις κηπουπόλεις. Αυτό μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τους λόγους των μεταμορφώσεων, των επιτυχιών και αποτυχιών, ή και το διαφορετικό είδος της αστικής ζωής που εντέλει επιτελείται ακόμα και σήμερα σε αυτούς τους οικισμούς. Ταυτόχρονα, η συγγραφέας διερευνά ενδελεχώς τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, τις αρχιτεκτονικές τάσεις κάθε εποχής, την εξέλιξη των μορφών τόσο στο επίπεδο του αστικού χώρου όσο και στο επίπεδο των κτισμάτων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο βρίσκουν τη θέση τους κρίσιμες παρουσίες αρχιτεκτόνων, διανοητών και πολιτικών που συνέβαλαν στη διαμόρφωση και την υλοποίηση των ιδεών της κηπούπολης. Έτσι, καταφέρει να συνδέσει θεματολογίες που συνήθως αντιμετωπίζονται αποσπασματικά και να αποκαταστήσει μια ενότητα σκέψης για το φαινόμε-

νο των κηπουπόλεων που ξεκινά από την ιστορία των ιδεών για να καταλήξει στο υλικό αποτέλεσμα. Μέσα από ένα τέτοιο σύνθετο πλαίσιο έρευνας το βιβλίο επιχειρεί να αποκαλύψει τους πολύπλοκους τρόπους με τους οποίους το αρχιτεκτονικό έργο διαμεσολαβεί στην υλοποίηση των κοινωνικών διεκδικήσεων για ποιότητα αστικής ζωής.

Ο πλούτος των πηγών από τις οποίες έχει αντλήσει υλικό η συγγραφέας είναι εντυπωσιακός και περιλαμβάνει τόσο μια εκτενή ελληνική, αγγλική, γαλλική και γερμανική βιβλιογραφία όσο και ένα μεγάλο αριθμό αρχαικών πηγών και χαρτογραφικού υλικού από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το φωτογραφικό υλικό της σημερινής κατάστασης, αλλά και οι συζητήσεις με ενεργά μέλη των κοινοτήτων, όπως π.χ. αυτή με την I. Lesteveren, πρόεδρο της Ανώνυμης Συνεταιριστικής Εταιρείας Paris-Jardin, που θέτουν ζητήματα πολιτικής διατήρησης και προστασίας των ευρωπαϊκών κηπουπόλεων στις σημερινές συνθήκες ανάπτυξης των πόλεων.

Τέλος η εξαιρετική γραφή του κειμένου και η πλούσια εικονογράφηση αποδεικνύουν ότι ένα υψηλής ακαδημαϊκής ποιότητας έργο μπορεί να λειτουργήσει ταυτόχρονα και ως βιβλίο ευρείας ανάγνωσης για όσους και όσες ενδιαφέρονται, όχι μόνο για την ιστορία της σύγχρονης πόλης, αλλά και για μια πολεοδομία που μπορεί ακόμα να διεκδικεί ποιότητα ζωής για τα λιγότερο ευνοημένα τρώματα.

ΒΑΣΩ ΤΡΟΒΑ

Επίκ. καθηγήτρια,
Τμήμα Αρχιτεκτόνων,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Neil Brenner

*New State Spaces.
Urban Governance and
the Rescaling of Statehood*

Oxford University Press,
New York, 2004, σ. 351

Ο συγγραφέας του βιβλίου Neil Brenner είναι επίκουρος καθηγητής (assistant professor) στο Τμήμα Κοινωνιολογίας και Μητροπολιτικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης. Στα κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντα του συγγραφέα συγκαταλέγονται η συγκριτική ιστορική και οικονομική ανάλυση των πόλεων και μητροπολιτικών περιοχών, καθώς και η εξέλιξη της έννοιας του κράτους υπό τις δυνάμεις του νεοφιλελευθερισμού και της παγκοσμιοποίησης. Στο βιβλίο αυτό ο συγγραφέας επιχειρεί να αναπτύξει μια ολοκληρωμένη εξήγηση για τη μετάλλαξη της μορφής και των ορίων της δράσης του κράτους και της κρατικής υπόστασης, μεταπολεμικά έως τις μέρες μας, υπό την επίδραση των δυνάμεων του καπιταλισμού και της παγκοσμιοποίησης. Ο συγγραφέας παρουσιάζει τη δράση και τις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται πλέον σε χωρικό επίπεδο, όπως είναι αυτό των πόλεων και περιφερειών, με αποτέλεσμα να παρακάμπτονται ολοένα και συχνότερα τα κράτη ως οντότητες λήψης χωρικών αποφάσεων.

Στις 300 σελίδες του βιβλίου του ο συγγραφέας επιχειρεί να καταγράψει την αναδιατύπωση των πολιτικών και των αποφάσεων της κρατικής υπόστασης στα κράτη της Δ. Ευρώπης από τη δεκαετία του 1960 έως σήμερα. Ο συγγραφέας επικεντρώνεται σε δύο θεματικές περιοχές προκειμένου να επιτύχει το στόχο αυτόν. Πρώτον, εισάγει και παρουσιάζει ένα πολύ αναλυτικό θεωρητικό πλαίσιο για την πορεία που ακολούθησαν τα κράτη της Δ. Ευρώπης στην εκ νέου διαμόρφωση των πολι-

μηση κηπουπόλεων γύρω από τη Θεσσαλονίκη είναι το θέμα του δέκατου κεφαλαίου. Παρότι το φαινόμενο δεν παρουσιάζει την έκταση που εμφανίζει στην Αθήνα, άφησε τα ίχνη του με χαρακτηριστικές περιπτώσεις, όπου συνειδητά επιδιώχθηκαν οι στόχοι των κηπουπόλεων. Τρεις από αυτές παρουσιάζονται αναλυτικά: ο οικισμός Βαρδάρ, η συνοικία του Μεβλεχανέ και η κηπούπολη Χορτιάτη.

Το τελευταίο κεφάλαιο επιχειρεί να αξιολογήσει με τι τρόπο και σε τι βαθμό συνεισέφεραν οι κηπουπόλεις στην ανάπτυξη της ελληνικής πόλης, ιδιαίτερα μέσα στο πλαίσιο του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης της, που βασίστηκε στην πολιτική της μέγιστης δόμησης. Επιχειρεί επίσης να ελέγξει την πιθανή χρησιμότητα της ιστορίας τους στη μελέτη των σύγχρονων αστικών προβλημάτων.

Το κείμενο διαμορφώνει ένα συνολικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η δημιουργία και η εξέλιξη των κηπουπόλεων. Συστηματικά παρουσιάζει το πολιτικό και κοινωνικό γίνεσθαι του 20ού αιώνα μέσα στο οποίο γεννήθηκαν, αναπτύχθηκαν και μεταμορφώθηκαν οι πολεοδομικές ιδέες για τις κηπουπόλεις. Αυτό μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τους λόγους των μεταμορφώσεων, των επιτυχιών και αποτυχιών, ή και το διαφορετικό είδος της αστικής ζωής που εντέλει επιτελείται ακόμα και σήμερα σε αυτούς τους οικισμούς. Ταυτόχρονα, η συγγραφέας διερευνά ενδελεχώς τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, τις αρχιτεκτονικές τάσεις κάθε εποχής, την εξέλιξη των μορφών τόσο στο επίπεδο του αστικού χώρου όσο και στο επίπεδο των κτισμάτων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο βρίσκουν τη θέση τους κρίσιμες παρουσίες αρχιτεκτόνων, διανοητών και πολιτικών που συνέβαλαν στη διαμόρφωση και την υλοποίηση των ιδεών της κηπούπολης. Έτσι, καταφέρει να συνδέσει θεματολογίες που συνήθως αντιμετωπίζονται αποσπασματικά και να αποκαταστήσει μια ενότητα σκέψης για το φαινόμε-

νο των κηπουπόλεων που ξεκινά από την ιστορία των ιδεών για να καταλήξει στο υλικό αποτέλεσμα. Μέσα από ένα τέτοιο σύνθετο πλαίσιο έρευνας το βιβλίο επιχειρεί να αποκαλύψει τους πολύπλοκους τρόπους με τους οποίους το αρχιτεκτονικό έργο διαμεσολαβεί στην υλοποίηση των κοινωνικών διεκδικήσεων για ποιότητα αστικής ζωής.

Ο πλούτος των πηγών από τις οποίες έχει αντλήσει υλικό η συγγραφέας είναι εντυπωσιακός και περιλαμβάνει τόσο μια εκτενή ελληνική, αγγλική, γαλλική και γερμανική βιβλιογραφία όσο και ένα μεγάλο αριθμό αρχειακών πηγών και χαρτογραφικού υλικού από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το φωτογραφικό υλικό της σημερινής κατάστασης, αλλά και οι συζητήσεις με ενεργά μέλη των κοινοτήτων, όπως π.χ. αυτή με την I. Lesteveren, πρόεδρο της Ανώνυμης Συνεταιριστικής Εταιρείας Paris-Jardin, που θέτουν ζητήματα πολιτικής διατήρησης και προστασίας των ευρωπαϊκών κηπουπόλεων στις σημερινές συνθήκες ανάπτυξης των πόλεων.

Τέλος η εξαιρετική γραφή του κειμένου και η πλούσια εικονογράφηση αποδεικνύουν ότι ένα υψηλής ακαδημαϊκής ποιότητας έργο μπορεί να λειτουργήσει ταυτόχρονα και ως βιβλίο ευρείας ανάγνωσης για όσους και όσες ενδιαφέρονται, όχι μόνο για την ιστορία της σύγχρονης πόλης, αλλά και για μια πολεοδομία που μπορεί ακόμα να διεκδικεί ποιότητα ζωής για τα λιγότερο ευνοημένα στρώματα.

ΒΑΣΩ ΤΡΟΒΑ

Επίκ. καθηγήτρια,
Τμήμα Αρχιτεκτόνων,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Neil Brenner

*New State Spaces.
Urban Governance and
the Rescaling of Statehood*

Oxford University Press,
New York, 2004, σ. 351

Ο συγγραφέας του βιβλίου Neil Brenner είναι επίκουρος καθηγητής (assistant professor) στο Τμήμα Κοινωνιολογίας και Μητροπολιτικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης. Στα κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντα του συγγραφέα συγκαταλέγονται η συγκριτική ιστορική και οικονομική ανάλυση των πόλεων και μητροπολιτικών περιοχών, καθώς και η εξέλιξη της έννοιας του κράτους υπό τις δυνάμεις του νεοφιλελευθериού και της παγκοσμιοποίησης. Στο βιβλίο αυτό ο συγγραφέας επιχειρεί να αναπτύξει μια ολοκληρωμένη εξήγηση για τη μετάλλαξη της μορφής και των ορίων της δράσης του κράτους και της κρατικής υπόστασης, μεταπολεμικά έως τις μέρες μας, υπό την επίδραση των δυνάμεων του καπιταλισμού και της παγκοσμιοποίησης. Ο συγγραφέας παρουσιάζει τη δράση και τις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται πλέον σε χωρικό επίπεδο, όπως είναι αυτό των πόλεων και περιφερειών, με αποτέλεσμα να παρακάμπτονται ολόένα και συχνότερα τα κράτη ως οντότητες λήψης χωρικών αποφάσεων.

Στις 300 σελίδες του βιβλίου του ο συγγραφέας επιχειρεί να καταγράψει την αναδιατύπωση των πολιτικών και των αποφάσεων της κρατικής υπόστασης στα κράτη της Δ. Ευρώπης από τη δεκαετία του 1960 έως σήμερα. Ο συγγραφέας επικεντρώνεται σε δύο θεματικές περιοχές προκειμένου να επιτύχει το στόχο αυτόν. Πρώτον, εισάγει και παρουσιάζει ένα πολύ αναλυτικό θεωρητικό πλαίσιο για την πορεία που ακολούθησαν τα κράτη της Δ. Ευρώπης στην εκ νέου διαμόρφωση των πολι-

τικών και αποφάσεων για το χώρο, ειδικότερα σε επίπεδο πόλης και περιφέρειας. Δεύτερον, επιδιώκει να συστηματοποιήσει καθώς και να ομαδοποιήσει πολιτικές, αποφάσεις και τακτικές σε εθνικό και υποεθνικό επίπεδο στη Δ. Ευρώπη ώστε να παρουσιάσει ένα κατανοητό και συνεκτικό σχεδιάγραμμα των διαδοχικών φάσεων διαμόρφωσης της διακυβέρνησης στα διάφορα χωρικά επίπεδα.

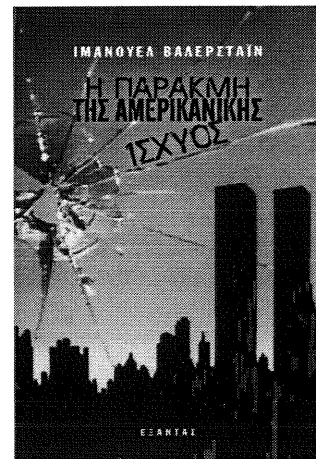
Αναλυτικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο, με εισαγωγικό χαρακτήρα και τίτλο «Εισαγωγή: πόλεις, κράτη και η “έκρηξη των χώρων”» (Introduction: Cities, States and “the Explosion of Spaces”), παρουσιάζεται το γενικό πλαίσιο της προβληματικής του βιβλίου, κυρίως μέσα από την εξέταση της θεωρίας των αλλαγών που υπέστη το κοινωνικό κράτος και οι πολιτικές του κάτω από την πίεση συνεχών αλλαγών τα τελευταία τριάντα χρόνια, καθώς και τις πρακτικές εφαρμογές του κράτους δικαίου στο σήμερα. Για το σκοπό αυτόν ο συγγραφέας εισάγει, από πλευράς μεθοδολογίας, τρία επίπεδα κατανόησης και ανάλυσης των χωρικών πολιτικών: το γενικό (abstract), το μέσο (meso level) και το τοπικό/συμπαγές (concrete level).

Αναφορικά με το πρώτο, περιλαμβάνει τις γενικές κατευθύνσεις οργάνωσης του καπιταλιστικού κράτους καθώς και τα γενικευμένα χαρακτηριστικά του σε θέματα οικονομίας και κοινωνίας. Το δεύτερο επίπεδο εξειδικεύει τα παραπάνω σε διαδικασίες λειτουργίας της οικονομίας και οργάνωσης της κοινωνίας από το 1960 έως το 2000. Το τρίτο επίπεδο εστιάζει στην ανάλυση στοχευμένων πολιτικών και επιλογών στο χώρο υπό μορφή μελέτης περίπτωσης σε περιφέρειες και πόλεις της Δ. Ευρώπης (σ. 19-21). Ο συγγραφέας εξηγεί πως το κύριο επίπεδο ανάλυσης που ακολουθεί στο βιβλίο είναι κυρίως το μέσο, διότι έτσι δύναται να περιγράψει ικανοποιητικότερα τις ιεραρχίες και τις σχέσεις μεταξύ πόλεων, περιφερειών και κρατών.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, με τίτλο «Η προβληματική της παγκοσμιοποίησης: ανοίγοντας την προοπτική σε νέους χώρους;» (The Globalization Debates: Opening Up to New Spaces?), εξετάζεται το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και η μορφή και το μέγεθος της αλληλεπίδρασης μεταξύ κρατών σε διεθνές επίπεδο, όπως και των περιφερειών-πόλεων, αλλά και η εξέλιξη της έννοιας του κράτους και των πολιτικών του στη σύγχρονη εποχή (σ. 31-36). Ο Brenner καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η κρατική υπόσταση εξακολουθεί να δραματίζει σημαίνοντα ρόλο στο σύγχρονο γίγνεσθαι, αλλά μέσα από διαφορετικές διαδρομές στο χώρο και αρμοδιότητες ως παράγοντας διακυβέρνησης στο σημερινό περιβάλλον (σ. 45-46). Ως συμπέρασμα της ενότητας εξάγεται ότι το κράτος εισέρχεται σε ένα διαφορετικό πλαίσιο (και χωρικό) δράσης και νομιμοποίησης ως ενεργός συντελεστής (active agent), παρά ως θύμα των δυνάμεων της παγκοσμιοποίησης (σ. 60, 65).

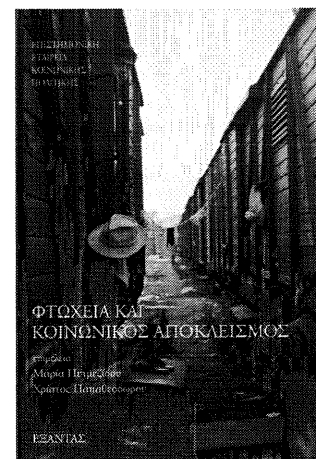
Στο τρίτο κεφάλαιο, με τίτλο «Κράτος και χωρικές διεργασίες στον καπιταλισμό: ένα πλαίσιο ανάλυσης» (The State Spatial Process under Capitalism: A Framework for Analysis), αναλύεται το θεωρητικό τμήμα του προηγούμενου κεφαλαίου, κυρίως ως προς τις λειτουργίες που επιτελεί το κράτος και το ρόλο του σε επίπεδο χωρικών αποφάσεων. Ο συγγραφέας, βασιζόμενος σε προγενέστερη βιβλιογραφία κυρίως των Harvey, Jessop, Lefebvre, επιχειρεί να ορίσει το κράτος ως το χώρο (site) όπου εκτυλίσσονται προγράμματα, σχέδια και πολιτικές, ως τον καταλύτη (generator) ενεργοποίησης συγκεκριμένων δράσεων μέσα από τα θεσμικά όργανα, καθώς και ως το τελικό αποτέλεσμα (product) αυτών των στρατηγικών (σ. 86-88). Επίσης, διακρίνει τις δράσεις και πολιτικές του κράτους με βάση τη χωρική τους έκφραση και κλίμακα αναφοράς (state spatial projects), όπως και με τη θεματική τους κατηγοριοποίηση (state spatial strategies) (σ.

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

ΙΜΑΝΟΥΕΛ ΒΑΛΕΡΣΤΑΪΝ
**Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ
ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΙΣΧΥΟΣ**

Η καταρρέουσα παγκόσμια τάξη πραγμάτων και η αβέβαιη θέση των ΗΠΑ στην κορυφή της πυραμίδας

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
**ΦΤΩΧΕΙΑ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ
ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ**

92-93). Παράλληλα, ο Brenner θέτει συστηματικά τις πολιτικές και χωρικές αποφάσεις που έχουν ως βάση το κράτος σε ένα πλαίσιο εξέλιξης των πολιτικών, οικονομικών και θεσμικών αλλαγών, με βάση τις τρεις βασικές λειτουργίες του κράτους που αναφέρθηκαν παραπάνω (σ. 109-110).

Στο τέταρτο κεφάλαιο, με τίτλο «Αστική διακυβέρνηση και εθνικοποίηση του χώρου του κράτους: η πολιτική γεωγραφία στον κεϋνσιανό χώρο» (Urban Governance and the Nationalization of State Space: Political Geographies of Spatial Keynesianism), ακολουθεί μια περιодολόγηση και καταγραφή των σημαντικότερων δράσεων και πολιτικών των κρατών της Δ. Ευρώπης από τη δεκαετία του 1950 έως τις μέρες μας. Η προσοχή του συγγραφέα εστιάζεται σε πολιτικές που έχουν να κάνουν με το κοινωνικό κράτος στους τομείς της πρόνοιας, υγείας, εκπαίδευσης αλλά και των μεταφορών και επικοινωνιών ως δημοσίων αγαθών. Το κεϋνσιανό μοντέλο του κράτους συνοψίζεται ως το κράτος πρόνοιας και σχεδιαστής πολιτικών άμβλυνσης των ανισοτήτων στο χώρο, ενώ ο ρόλος των περιφερειών και πόλεων περιοριζόταν στο διαχειριστικό σκέλος των προγραμμάτων αυτών (σ. 122-125). Παράλληλα, αποτυπώνεται το εύρος των οικονομικών, πολιτικών κοινωνικών αλλαγών που οδήγησαν στην επαναχάραξη των ορίων δράσης της κρατικής εξουσίας και των αρμοδιοτήτων των περιφερειακών δημοτικών οργάνων στο σχεδιασμό πολιτικών στο χώρο. Σήμερα, όπου νέες εστιές οικονομικής ανισότητας και κοινωνικού αποκλεισμού εμφανίζονται και το κοινωνικό κράτος αμφισβητείται έντονα, ο ρόλος του κράτους, σύμφωνα με τον Brenner, δεν βρίσκεται σε αχρηστία, αλλά επαναπροσδιορίζεται με βάση τα σύγχρονα δεδομένα στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή εντός των δυτικών κρατών (σ. 164-171).

Το πέμπτο κεφάλαιο, με γενικό τίτλο «Χώρος και ανταγωνιστικότητα ως κρατική πολιτική: αστικός σχεδια-

σμός και πολιτικές και η αναδιαμόρφωση της κλίμακας παρέμβασης του κράτους» (Interlocality Competition as a State Project: Urban Locational Policy and the Rescaling of State Space), εξετάζει κυρίως τις εκφάνσεις των επιλογών ανάπτυξης του χώρου σε τοπικό και μητροπολιτικό επίπεδο και τη συνακόλουθη αποδυνάμωση της κεντρικής κρατικής παρέμβασης. Αρχικά καταγράφεται η μετάβαση από το μεταπολεμικό κοινωνικό κράτος στο μετακεϋνσιανό ανταγωνιστικό κράτος, καθώς και η ανάδειξη νέων μορφών οργάνωσης του χώρου, και κυρίως του ανταγωνιστικού χαρακτήρα των πόλεων και των περιφερειών στο σύγχρονο περιβάλλον (σ. 175, 185). Ακόμα, η υποβάθμιση της κρατικής παρέμβασης για άρση των ανισοτήτων στο χώρο οδηγεί, σύμφωνα με τον Brenner, σε μια νέα ιεράρχηση για τα αστικά κέντρα (παγκόσμιας εμβέλειας, ευρωπαϊκών διαστάσεων, εθνικής σημασίας ή περιορισμένης ανταγωνιστικότητας) ή σε αστικούς σχηματισμούς που βρίσκονται σε διαδικασία περιθωριοποίησης (σ. 191).

Ταυτόχρονα, για την αντιμετώπιση των νέων προκλήσεων και ανισοτήτων στο χώρο ο συγγραφέας υποστηρίζει πως η κατάσταση στη Δ. Ευρώπη οδηγήθηκε από μια πολιτική των «πόλων ανάπτυξης» των Peggoux, Myrdal σε νέες μορφές τοπικής και αστικής σχεδίασης πολιτικής. Όπως εξηγεί, καθώς οι πολιτικές ενδογενούς ανάπτυξης δεν τελεσφόρησαν να απαντήσουν ολοκληρωμένα στα συσσωρευμένα προβλήματα των πόλεων, και υπό την πίεση νεοφιλελεύθερων πολιτικών, από τα μέσα του 1980 και έπειτα υιοθετήθηκαν καινούργιες μορφές παρέμβασης με επίκεντρο την οικονομική και επιχειρηματική ανταγωνιστικότητα των πόλεων (σ. 206). Στις διεργασίες αυτές, που ονομάζει «urban locational policies», ο συγγραφέας ασκεί κριτική κυρίως διότι η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και η ανάπτυξη που προτάσσουν για το χώρο προβλέπουν μικρή πρόνοια για το περιβάλλον και

τους ασθενέστερους οικονομικά και κοινωνικά πολίτες (σ. 254-255).

Αντικείμενο του έκτου και τελευταίου κεφαλαίου, με τίτλο «Εναλλακτικές στρατηγικές ανάπτυξης και το μέλλον των νέων κρατών στο χώρο» (Alternative Rescaling Strategies and the Future of New State Spaces), είναι μια σύντομη ανακεφαλαίωση των κεντρικών ιδεών των προηγούμενων, καθώς και η διατύπωση της γνώμης του συγγραφέα για τη μορφή και το περιεχόμενο των πολιτικών για την ανάπτυξη του χώρου. Ο Brenner καταγράφει μια σειρά από ενδιαφέρουσες αντιφάσεις που σχετίζονται με τις μέχρι τώρα εφαρμοζόμενες πολιτικές στο χώρο, και κυρίως το θεσμικό έλλειμμα δράσης των οργάνων του κράτους, την έλλειψη αντιπροσωπευτικότητας στα όργανα λήψης των αποφάσεων και η εμμονή των κυβερνήσεων σε μονεταριστικές πολιτικές ανάπτυξης που επιτείνουν τις κοινωνικές ανισότητες (σ. 265). Η δική του οπτική προτάσσει ένα πλαίσιο ανάπτυξης βασισμένο: α) σε επίπεδο γειτονιάς, β) στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού ως πρώτου στόχου, γ) στη συμμετοχή όλων των θεσμικών οργάνων και κοινωνικών φορέων έτσι ώστε να αναζητηθούν προτάσεις και βελτιώσεις που θα συντείνουν σε ένα κοινωνικά δίκαιο και περιβαλλοντικά ευαίσθητο κράτος (σ. 267-269).

Συνολικά, στο βιβλίο προσφέρεται μια ενιαία προσέγγιση, με βάση τη χρονική κλίμακα από το 1950 έως σήμερα, στο ζήτημα της υπόστασης του κράτους και των εμπμέρους πολιτικών του. Στα θετικά του βιβλίου καταγράφεται η συχνή παράθεση πλαισίων, πινάκων, διαγραμμάτων και χαρτών, που συνοψίζουν την ανάλυση που επιχειρεί ο συγγραφέας, ενώ ταυτόχρονα βοηθούν τον αναγνώστη να συστηματοποιήσει τις βασικές ιδέες που διατρέχουν το κείμενο.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΒΕΡΓΟΣ
Μεταπτυχ. φοιτητής,
Τμήμα Γεωγραφίας,
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο